

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 2

2026

PIRIMQUL QODIROVNING “YULDUZLI TUNLAR” ASARIDA TOPONIMLARNING BADIY VA TARIXIY AHAMIYATI

Jumayev Anvar

Zafarobod tumani 8-maktab o'qituvchisi, Jizzax

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” tarixiy romanida qo'llangan toponimlar lingvopoetik va tarixiy jihatdan tahlil qilinadi. Asarda uchraydigan geografik nomlar — shaharlar, viloyatlar, daryolar, tog'lar va mamlakatlar nomlari badiiy makon yaratishda, tarixiy haqiqatni yoritishda hamda qahramonlar taqdirini ochishda muhim vosita sifatida xizmat qilishi ilmiy asosda yoritiladi. Toponimlarning semantik, madaniy va tarixiy yuklamasi misollar orqali sharhlanadi.

Kalit so'zlar: toponim, tarixiy roman, badiiy makon, geografik nomlar, lingvopoetika, “Yulduzli tunlar”, Pirimqul Qodirov, Bobur

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ И ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТОПОНИМОВ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ПИРИМКУЛА КАДИРОВА «ЮЛДУЗЛИ ТУНЛАР»

Жумаев Анвар

учитель школы № 8 Зафарабадского района, Джизак

Аннотация

В данной статье анализируются топонимы, используемые в историческом романе «Звездные ночи» Пиримкула Кадирова, выдающегося деятеля узбекской литературы, с лингвопоэтической и исторической точек зрения. Научная основа географических названий, используемых в произведении — названий городов, регионов, рек, гор и стран — используется как важный инструмент создания художественного пространства, освещения исторической реальности и раскрытия судеб персонажей. Семантическое, культурное и историческое значение топонимов интерпретируется на примерах.

Ключевые слова: топоним, исторический роман, художественное пространство, географические названия, лингвопоэтика, «Звездные ночи», Пиримкул Кадиров, Бобур

THE ARTISTIC AND HISTORICAL SIGNIFICANCE OF TOPONYMS IN PIRIMQUL QODIROV'S “YULDUZLI TUNLAR”

Jumayev Anvar

Teacher of School No. 8, Zafarobod District, Jizzakh

Abstract

This article analyzes the toponyms used in the historical novel “Starry Nights” by Pirimqul Kadirov, a major figure in Uzbek literature, from a linguopoetic and historical perspective. The scientific basis of the geographical names used in the work — the names of cities, regions, rivers, mountains and countries — is used as an important tool in creating an

artistic space, illuminating historical reality and revealing the fate of the characters. The semantic, cultural and historical significance of toponyms is interpreted through examples.

Keywords: toponym, historical novel, artistic space, geographical names, linguopoetics, “Starry Nights”, Pirimqul Kadirov, Bobur

Toponimlar — til va tarixning uzviy bog‘liqligini namoyon etuvchi muhim lingvistik birliklardir. Ular xalqning tarixiy xotirasi, madaniyati va dunyoqarashini aks ettiradi. Ayniqsa, tarixiy romanlarda toponimlar voqealar makonini aniqlashtirish, tarixiy ishonchlilikni ta’minlash va milliy ruhni kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romani buyuk sarkarda va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti va faoliyatiga bag‘ishlangan bo‘lib, unda Markaziy Osiyo, Afg‘oniston va Hindiston hududlariga oid ko‘plab toponimlar uchraydi. Mazkur maqolaning maqsadi — asarda qo‘llangan toponimlarning badiiy va tarixiy vazifalarini aniqlash hamda ularning mazmun-mohiyatini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat.

1. “Yulduzli tunlar” romanida toponimlarning o‘rni

Romanda toponimlar faqatgina joy nomi sifatida emas, balki tarixiy jarayonlar, siyosiy kurashlar va qahramonlarning ruhiy kechinmalarini ochib beruvchi badiiy vosita sifatida qo‘llanadi. Har bir geografik nom Bobur hayotidagi muhim bosqichlarni ifodalaydi.

2. Asarda uchraydigan muhim toponimlar va ularning izohi

Andijon — Boburning tug‘ilib o‘sgan shahri. Asarda Andijon nafaqat geografik makon, balki Boburning bolalik xotiralari, ilk hokimiyat tajribasi va vatanga bo‘lgan sog‘inch ramzi sifatida tasvirlanadi.

Farg‘ona vodiysi — Bobur saltanatining dastlabki siyosiy tayanchi. Ushbu toponim romanda serhosil, boy va strategik ahamiyatga ega hudud sifatida berilib, hukmdorlar o‘rtasidagi kurash markazi sifatida namoyon bo‘ladi.

Samarqand — tarixiy va madaniy markaz. Bobur uchun Samarqand orzu va armon shahri bo‘lib, romanda bu toponim hokimiyat, ilm-fan va buyuklik timsoli sifatida talqin qilinadi.

Buxoro — Movarounnahrning siyosiy va diniy markazlaridan biri sifatida tilga olinadi. Asarda u Shayboniylar bilan bog‘liq tarixiy voqealar fonida tasvirlanadi.

Hiroat — temuriylar davrida ilm-fan va adabiyot markazi. Bu toponim romanda madaniy yuksalish, san‘at va adabiyot bilan bog‘liq muhitni ifodalaydi.

Kobul — Boburning keyingi siyosiy tayanchi. Asarda Kobul Boburning yangi kuch to‘plagan, mustahkam saltanat asoslarini yaratgan makon sifatida tasvirlanadi.

Hindiston — romanning muhim geografik va tarixiy makoni. Ushbu toponim Boburning buyuk imperiya barpo etish yo‘lidagi eng muhim bosqichini ifodalaydi. Hindiston boylik, murakkab siyosiy muhit va yangi tarixiy sahifa ramzi sifatida namoyon bo‘ladi.

Amudaryo va Sirdaryo — romanda tabiiy chegaralar, siyosiy hududlarni ajratuvchi muhim omillar sifatida qo‘llanadi. Bu gidronimlar tarixiy harakatlar va qo‘shin yurishlarida muhim rol o‘ynaydi.

Movarounnahr- Bu toponim asarda asosan markaziy geografik fikr sifatida uchraydi. Movarounnahr termini qadimdan Sirdaryo va Amudaryo oralig‘idagi hududni anglatib, Bobur va Temuriylarning siyosiy voqealari, jang maydonlari, saroy hayoti bilan chambarchas bog‘liq. Asar voqealari Movarounnahrning turli shaharlarida kechadi va bu hudud Tarixiy O‘zbekiston markazi sifatida tasvirlanadi. Bu toponim roman makonini tarixiy realizm bilan boyitadi, voqea-harakatlarni konkret geografik hududga joylashtiradi.

Quva-Kitobning mazmuni va bo‘limlar sarlavhalaridan ko‘rinib turibdiki, Quva nomi yaqindan o‘rganiladi.

Misol: “Quva. Qil ustida turgan taqdirlar” bo‘limi geografik nom bilan voqea ruhini — qiyinchilik vaqtida bosh qahramonning munosabatini yuzaga chiqaradi. Quva nomi voqea rivojida muhim geografik nuqtani belgilaydi va mintaqaning tarixiy mohiyatini tasvirlash uchun ishlatiladi.

Axsi -Asarda Axsi shahri ham toponim sifatida uchraydi. Bu shahar temuriylar davrida muhim strategik markaz bo‘lib, voqealar davrining siyosiy ziddiyatlarini ochib beradi. Axsi nomi orqali o‘quvchi tarixiy voqea joyini his qiladi va ramziy ma‘noni chuqurroq anglaydi.

“Yulduzli tunlar” romanida ichki makon toponimlarining poetik va semantik funksiyasi

Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romani tarixiy voqelikni faqat voqealar silsilasi orqali emas, balki makon tizimi orqali ham yoritadi. Asarda uchraydigan ko‘shk, hammom, devonxona, bozor, toshhovuz, kabutarxona, to‘rxona va xilvatgoh kabi joyni bildiruvchi toponimlar oddiy tasvir vositasi bo‘lib qolmay, balki qahramonlarning ruhiy holati, ijtimoiy mavqei va tarixiy muhitni ochib beruvchi muhim poetik unsurlar sifatida namoyon bo‘ladi.

Roman sahnalarida tez-tez tilga olinadigan “ko‘shk” hukmdorona makon sifatida tasvirlanadi. Bobur va temuriy shahzodalar yashaydigan yoki majlis o‘tkazadigan ko‘shklar hashamat, siyosiy qudrat va vaqtinchalik saltanat ramzidir. Muallif ko‘shk tasvirida keng ayvonlar, baland ravoqlar va manzarali bog‘larni tasvirlab, hukmdorlik tashqi ulug‘vor bo‘lsa-da, ichki jihatdan notinch va beqaror ekanini badiiy yo‘sinda ifodalaydi. Ko‘shk shu tariqa nafaqat yashash joyi, balki hokimiyatning o‘tkinchiligini anglatuvchi toponimga aylanadi.

“Hammom” roman voqealarida tozalanish va ichki yengillik makoni sifatida namoyon bo‘ladi. Qodirov hammom sahnalarini tasvirlar ekan, u yerni shunchaki maishiy joy sifatida emas, balki qahramonlarning fikrlari tiniqlashadigan, og‘ir siyosiy qarorlar oldidan ruhiy bo‘shash sodir bo‘ladigan makon sifatida beradi. Hammomdagi sokinlik tashqi dunyo g‘alag‘ovuridan ajralib turadi va bu toponim insonning ichki olami bilan bevosita bog‘lanadi

Davlat boshqaruvi bilan bog‘liq sahnalarda “devonxona” markaziy o‘rin tutadi. Devonxona romanda rasmiylik, tartib va siyosiy mas‘uliyat timsolidir. Bu yerda farmonlar yoziladi, taqdirlar hal etiladi, saltanat taqdiri muhokama qilinadi. Qodirov devonxonani sovuq, ammo qat‘iy muhit sifatida tasvirlab, hokimiyat mexanizmining insoniy tuyg‘ulardan ko‘ra manfaat va zaruratga bo‘ysunishini ochib beradi.

Asarda xalq hayoti eng yorqin aks etadigan makonlardan biri “bozor”dir. Bozor romanda tiriklik, rang-baranglik va ijtimoiy hayot markazi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu yerda savdogarlar, hunarmandlar, musofirlar va oddiy xalq bir makonda jamlanadi. Qodirov bozor orqali jamiyatning turli qatlamlarini bir nuqtada to‘qnash keltiradi va shu orqali tarixiy davrning ijtimoiy manzarasini jonlantiradi.

Saroy va bog‘ tasvirlarida uchraydigan “toshhovuz” estetik va ramziy ahamiyat kasb etadi. Toshhovuz sukunat, tafakkur va tabiat bilan uyg‘unlikni ifodalaydi. Ko‘pincha Boburning mulohazalari, ichki kechinmalari ana shunday sokin makonlar bilan bog‘lab tasvirlanadi. Toshhovuz atrofidagi manzara qahramonning ruhiy holatini aks ettiruvchi fon vazifasini bajaradi

Kamroq tilga olinadigan, ammo muhim semantik yukka ega bo‘lgan toponimlardan biri “kabutarxona”dir. Kabutarxona romanda tinchlik, xabar va umid ramzi sifatida talqin etiladi. Kabutarlar orqali yetkaziladigan xabarlar tarixiy davr kommunikatsiya tizimini yodga solish bilan birga, qahramonlarning kelajakka bo‘lgan umidlarini ham ifodalaydi.

Saroy ichidagi eng shaxsiy makonlardan biri “to‘rxona” bo‘lib, u oilaviy yaqinlik, shaxsiy suhbat va ichki sirlar joyidir. To‘rxona sahnalari orqali muallif qahramonlarning insoniy qiyofasini, ularning shaxsiy kechinmalarini ochib beradi. Bu makon siyosiy

sahnalardan farqli o'laroq, samimiyat va sokinlik bilan ajralib turadi .

Roman falsafiy qatlamini ochishda “xilvatgoh” alohida ahamiyatga ega. Xilvatgoh Boburning yolg'izlikda fikr yuritadigan, taqdir va hayot mazmuni haqida o'ylaydigan makonidir. Bu toponim orqali Qodirov qahramonning ruhiy kamolotini, ichki kurashlarini va shoirona tafakkurini chuqur ochib beradi. Xilvatgoh voqealar rivojida tashqi harakatdan ko'ra ichki evolyutsiyani ifodalovchi markazga aylanadi.

№	Toponim	Tasnifi	Asardagi vazifasi	Badiiy-semantik izoh
1	Ko'shk	Saroy-arxitektura toponimi	Hokimiyat va siyosiy markaz	Saltanat ulug'vorligi va beqarorlik ramzi
2	Hammom	Maishiy-madaniy toponim	Dam olish va ruhiy tozalanish	Ichki yengillik va tafakkur makoni
3	Devonxona	Ma'muriy toponim	Davlat boshqaruvi joyi	Rasmiylik va mas'uliyat timsoli
4	Bozor	Ijtimoiy-iqtisodiy toponim	Xalq hayoti markazi	Jamiat rang-barangligi ifodasi
5	Toshhovuz	Bog'-me'moriy toponim	Tafakkur va sukunat joyi	Ruhiy sokinlik ramzi
6	Kabutarxona	Xizmat va xo'jalik toponimi	Xabar almashinuvi joyi	Tinchlik va umid belgisi
7	To'rxona	Ichki saroy toponimi	Shaxsiy va oilaviy makon	Samimiyat va insoniylik ifodasi
8	Xilvatgoh	Ruhiy-falsafiy toponim	Yolg'izlik va tafakkur joyi	Ma'naviy kamolot timsoli

Asarda geografik nomlar faqat joyni belgilabgina qolmay, quyidagi funksiyalarni ham bajaradi:

- Tarixiy realistiklik (Davrga oid haqiqiy joylarni ko'rsatadi).
- Kontekstual boyitish (Vaqealar konteksti va xarakterlar harakatini aniq formatlaydi).
- Ramziy ma'no (Har bir joyning tarixi qahramonlar taqdiri bilan uyg'unlikda tasvirlanadi).

Toponimlar voqea-ruh, voqea ustunligini (narrativ tense) mustahkamlaydi va asar matnini o'quvchiga yuzaki emas, balki psixologik tariqa yetkazadi .

Romandagi toponimlar tarixiy aniqlikni ta'minlash bilan birga, milliy o'zlikni anglash, Bobur shaxsiyatining shakllanish jarayonini yoritish va davr ruhini berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ular orqali o'quvchi XV–XVI asrlar tarixiy-geografik manzarasini yaqqol tasavvur qiladi.

Xulosa

Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romanida toponimlar muhim lingvopoetik va tarixiy vazifani bajaradi. Ular asarning badiiy makonini belgilab, tarixiy voqealarning ishonchliligini oshiradi va qahramonlar ruhiy olamini ochishga xizmat qiladi. Toponimlarning mohirona qo'llanilishi romanning tarixiy va estetik qiymatini yanada yuksaltiradi hamda o'zbek tarixiy romanchiligining yuksak namunasi ekanini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Isakova Z.Z. Aksiologik bahoning falsafiy, mantiqiy va lisoniy kategoriya sifatida o'rganilishi // Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar. 2024 yil, 1-son. B. 372-379.

2. Shaklein V. M., Mikova S. S. Linguocultural Content of Language: monograph. – Moscow: 2015. – 176 p.
3. Арутюнова Н. Д. Культурные концепты. – Москва: 1991. – 212 б.
4. Воробьев В. В. Лингвокультурология (Теория и методы). – Москва: 1997. – 331 б.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – Москва: Академия, 2001. – 208 б.
6. Сабитова З. К. Лингвокультурология: учебник. – Москва: ФЛИНТА, 2013. – 10 б.
7. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – Москва: 1997. – 824 б.
8. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – Москва: Языки русской культуры, 1996. – 288 б.